

սրամտութեամբն եւ յամու աշխատասիրութեամբը ձեռք բերաւ առատ պաշար մը, եւ զայն յարմար եղանակաւ կը գործածէ: Թող ներէ՛ Պր. Հասկաքաղ-Գիշերուկը, եթէ իւր գրական մէկ թերութիւնը նիւթ պիտի ընենք մեր խորհրդածութեան, Հաւաքումներն ինքնին գրեթէ Համազօր են ինքնատիպ գիւտերուն, բայց անիրաւ կ'ըլլայ Հաւաքողն եթէ մանրամասնօրէն ցոյց չտայ իւր աղբիւրները: Այս թերութիւնը կը նշմարուի Հ. Գիշերուկի գրածներուն մէջ, թէպէտ միշտ ստիպեալ է գրող մը, իւր ամէն մէկ խօսքին վկայութիւն մը բերելու կամ նոյն իսկ կոչումներ ընելու, քանի որ չստարակ ըսագիր լինթերցողներուն Համար է գրածն եւ ոչ մասնագէտներու ուղղութեամբ: «Ծաղկի», մէջ յառաջ բերուած Համեմատական կտոր մը բարձրաձայն կ'աղաղակէ որ բառական փոխառութիւն մը կայ մէջտեղ, եւ եթէ յառաջ բերուած սիւնակներէն մէկը Գր. Շահինեանին է, երկրորդն ալ Հասկ. Գիշերուկինն է: Հոս փոխառութիւնն անի յայտնի է, բայց երկուքն ալ Հասարակաց-տեղիքէ մը փոխառեալ չեն...: Համեմատեալ բառերն տարակոյտ չկայ, որ երկուքն եւ ոչ մէկուն գիւտն են. բայց յարաւոր քառասուն տարեքը կը վկայեն որ այս անգամ նախապատուութիւնը Գր. Շահինեանինն է: Հարկ էր սակայն այսպիսի ծանօթ Համեմատութեան մը Համար, գատափետել բարեկամ մը, որ այս տողերս գրողին միշտ Համակրութեամբ խօսած է՝ այն Հատածին հեղինակին նկատմամբ...: Եթէ գիւտ մ'ըլլար, եւ այս գիւտին Համար lettres patentes մ'ունենար Գր. Շահինեան, այն ատեն իրաւամբ գատափետելու, ձգձգելու տեղի կը չմար: Երկու բարեկամաց մէջ՝ յուսանք թէ այս մանր միջադէպը, առիթ է՛ր ըլլար Հակառակց սլաքներու փոփոխման, եւ կը վերջանայ խնդրի, աւելի զգոյշ ընելով Հասարակաց-Գիշերուկն այսուհետեւ թօթափելու իւր վրայէն բանագողի (գերմ. plagiat¹) արատը:

Գ. Պոլիս, 24 Յունուար, 1902:

ԹԱՅՈՒՆԱՂԱՎԱՐՈՒՄ

1 Սոյս բառին ըստ պատմութեան տառախաղը պատճառ էր տուած գրողի մը գաղ. plagiat — բանագողութիւն բառին հետ չփոխելու եւ անիրաւ սլաքներ արձակելու: «Գիրք գրելու արուեստին», հեղինակն զեմ...:



ԳՐԱԳՈՒՆ ԺԱՄՆԱՆՈՒՄ

ՎԵՐԱՆՈՒՄ ՆՈՒԹԻՆԷՆ

Օրում մարդը գաւառացին է: Ամէն բան գաւառացիին:

Արդէն՝ վաճառականութիւնն ինչ՝ գաւառացիներուն էր. Պոլսոյ աղբիւրներուն փեսացուի հրապարակը գաւառները փոխադրուեցան. այսօր ալ՝ գրականութիւնն ինչ է որ գաւառացիին կ'անցնի կամ կը նուիրուի առանց վերապահութեան:

Ամէն բան գաւառացիին: Այսօր արձակը, սպասելով որ վաղը՝ կարգը գայ ոտանաւորին: Երբեք չգրուած շահագրկութեան տեսակէտով, աղէկ գործ է, ըսելը չկայ: Երբ Պոլսեցին ձեռնարկու չէ, առուտուրի մէջ ետ կը ձեռնարկու չէ: Գտնել պարտաւոր գրականութիւն, գաւառացի վրայ կը չստնի իր առնական կատարել կորովին մէջ՝ զոր չափ գնահատուած չեն Հասկ. մայրաքաղաքին փափկակենցաղ օրիորդները: Եթէ օրագրութեան մէջ նոր գրող չի Հասկ. հարկաւ խմբագիրներն ալ ներմուծման մրցանակներ (prime) կը վճարեն գաւառացիին: Ահա չափաւոր շահագրկութեան տեսակէտը՝ որ իր մէջ շատ արգարանային է:

Բայց կայ նաեւ արուեստի եւ գրական բարձրագոյն տեսակէտը՝ ուր խորհրդածութիւնները կը տարբերին:

Խօսինք եղելութեանց վրայ՝ աւելի գիւտականային ըլլալու Համար:

Պարբերական մը մրցման կը զնն նորավէպի նիւթ մը. նա որ պիտի արտադրէ ամէնէն լաւը իրր յղացում, արուեստական կատարելութիւն եւ ոճ, պիտի ստանայ արժեքաւոր առարկայ մը՝ իրր քաջալերութիւն: Երեսուն երկու մրցակիցներ կը զննեն իրենց գրուածները՝ երեք քննիչներու գտնատեսանիւն, — երեքէն մէկը՝ իրր միջակեալ՝ նուազ բանաստեղծ մը քան քաջ ոտանաւոր չլինող մը — ձեռակերպութիւնները կը կատարուին, գաւառացին կը շահի մրցանակը, նորավէպերն ալ կը Հաստատուին եւ հանրութիւնը կը վերաբնեն:

Վերաբնութեան մէջ՝ ձեռի թերութիւնն մը աչքի կը զարնէ, այսինքն՝ դատաւարական լեզուով exception մը՝ զոր պարբերականին խմբագրութիւնը տասնութիւնորդ ժամուն — ինչպէս պիտի ըսուէր գաղիներէն — մէջտեղ հաներ է, «նոր եւ հինի», exceptionը՝ որ նախատեսուած չէր ոչ մրցման պայմաններուն մէջ, ոչ ալ թերեւս երրորդ քննիչէն:

Թեամբ լեցուն: Հոն՝ իւրաքանչիւր դերասանի ուղեղին ծալքերը քակուած, պարզուած են ընթերցողին աչքին առջեւ: Կրիգոր արաւն՝ իր մեծ ճարպիկութեամբը եւ քիչ խղճահարութեամբը, իզար հանրա՝ իր յիսուն տարեկան ամուսնի կենդանոր աղէկան նենգամտութեամբը — Պալլաքի Cousine Betteին մանրանկարը — Միհրան աղան՝ բարի եւ առաքինի մարդու լաւատեսութեամբը, Արմենակ՝ բանագողի տիպարը, որ կը վստայ հայ գրականութեան մէջ, անանկ որ Արմենակի յատուկ «Ժառանգականութիւնը», սոհմային Ժառանգականութիւն մըն է մեր մատենագրութեան տեսակէտով. վերջապէս, Հերմինէ՝ համակրելի զոհ մը համբաւի մենամոլութեան այդ սկեպտիկ Արմենակին:

Մարգկային documentsներու հաւաքման մէջ՝ բաւական սուր դիտողութիւն, եղելութեանց ձուլման մէջ՝ բանաստեղծի երեւակայութիւն, դէպքերու տրամաբանական յարդգութիւն. վէպին գոհացուցիչ երկայնութիւնը — 7½ էջ փոխանակ վեց պահանջուած էջերուն — ասանց ամէնքն ալ նպատաւոր վկայութիւններ են հեղինակին համար: Միհրան աղային աղբիկներուն անթութեանէ մեռնելու պարագայէն զատ՝ որ ճշմարտաման չերեւար, միացած դէպքերը բնական ընթացք մ'ունին:

Աւելցուցէք յստակ ոճ մը, տեղ տեղ զարգարուն, յաճախ գուռաւորուած ինչպէս աղբիկներուն դէմքը՝ «բոսորափառ վարդ մը՝ ճերմակ վարդի լայն թափանջող թերթի մը հտեւէն գուշակուած», կրկին երաշխաւորութիւն գործին յաջողութեանը:

Ըսել չէ թէ ոճը աւելի կորովի չէր կրնար ըլլալ. կարծես թէ տեղ տեղ կը թողնայ, կ'աւսորանայ, եւ բացարձակ երեւակայութեամբ անած բանաստեղծին լեզուն՝ անդադար կը ծփայ, չի հաստատուիր կոշտ իրականութեան ճիշդ ձեւերուն կաղապարին մէջ:

Քիչ մ'աւելի ինքամբ անօգուտ պիտի չըլլար. պարբերութիւններու մէջ կան փոքր քարի, աւաղի կտորներ՝ զորս մաքրել պէտք են. ցորենին մէջ յարդի կտորներ մնացած են, որոնք պիտի անհետանային՝ եթէ անգամ մըն ալ հովն նետուած ըլլար:

Երբ այս յատկութիւնները կը միանան գրագէտի մը մէջ, իրեն դէմ մէջ մեղանդանքի ծայն կրնայ բարձրանալ. թէ ինչու յաճախ չի ներգայնար հրապարակի վրայ, եւ առակին կենդանիին պէս՝ իր որսը կը թողու, ոսկի ժամացոյցի մը շուքին ետեւէն միայն վազելու համար:

Ուրիշ տեսակէտ մըն ալ: Ներկայ միջումը որ արգիլաւոր պիտի ըլլայ, մէջտեղ հանեց մաքրուող նոր հոսանք մը, այսինքն՝ բանաստեղծութեան յարաբերական սնանկութիւնը, եւ հրահանգիչ արձակին պատիւի վերագառնալը: Այնպիսի շատ են յոռի ոտանաւոր շինողները, որ պատեհ ժամ է վերակազմելու արձակագիրներու ցրուած խուճիկները: Մեր սոհմային յառաջագիտութեան միակ գրաւականը ասոր մէջ կը կայանայ:

Տեսէք այն կրկին ոտանաւոր գրողները՝ որոնցմէ մէկը արձակի միջման մէջ կը նետուի, միւսը՝ արձակ գրողները քննելու պաշտօն կը ստանայ, արձակ գրողի մը կը ծառայէ իրեն օգնական, եւ կը դաւանի անոր գերշխանութիւնը:

Բանաստեղծութիւնը պերճութիւն մըն է մերինին նման աղքատ մատենագրութեան մը համար՝ որ պարտի իր ամբողջ միջոցները կենդանացնել մէկ նպատակի վրայ, այսինքն՝ իրական եւ առնական գաղափարներու ծաւալումը առ համարակ ընկերային ամէն խաւերու մէջ:

14/27 Յունուար 1902:

Գ.Ր. ՄԱՐՏՈՍ



ԱԾԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԾԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

Ն.

Քաղբիս անուն ինքնին կը ցուցնէ թէ՛ ի հումն վրաստանի քաղաքներէն մին էր. սակայն եթէ ըսենք որ Ախալցխա կիսով չափ հայաբաղաք մը քարձած է այժմ, ասուգիւ չենք սխալել: Իբր պայտցոյց բաւական է ըսել թէ այցելու մը կը գտնէ հոն հայ բարբառն ընդհանրացած եւ ըստ բաւականի զարգացած:

Բաթումէ Տփղիս կառուցուած երկաթուղին Սուրամի (Souram) մօտերը՝ Միխայելովի առջեւ ուրիշ գիծ մ'ալ ունի, որ հակառակ աւաղութեամբ գաղտնավայրերու՝ եգիպտացորենոյ արտելու մէջէն, մէկ ու կէս ժամ հեռաւորութեամբ կ'երկրնայ մինչեւ Բօրժօմ (Borjom) չքնաղատեսիլ՝ Կուր գետին ալ ու ձախը կառուցուած սիրուն քաղաքը: Իսկ ասկից մինչեւ Ախալցխա, Կուր գետի երկայնութեամբ եւ անոր ձախ կողմէ՝ շինուած է արքունի ձառնապահ մը լայն ու մաքուր, որուն երկու կողմը բարձրացած են անտառաշատ՝ գալարագեղ